

K podmínkám rozvoje pedagogiky počátečního stupně základní školy

Prof. dr. MIROSLAV KOŘÍNEK, CSc.,

Pedagogická fakulta UK, Praha

Jednou z cest, jak může marxistická pedagogika účinněji pomáhat výchovně vzdělávací praxi, je rozvíjení pedagogických disciplín, jejichž předmětem zkoumání je výchova a vzdělání v jednotlivých výchovných institucích, zejména na jednotlivých stupních a člancích školské soustavy. Existence takových pedagogických disciplín již nevzbuzuje pochybnosti, protože není pochyb o předmětu jejich zkoumání a o významu výsledků tohoto zkoumání jak pro rozvoj obecně pedagogického poznání, tak pro zdokonalování výchovně vzdělávací činnosti jednotlivých výchovných institucí. Jejich význam je nesporný také pro rozvíjení vědního základu specifické pedagogické přípravy učitelů a vychovatelů pro tyto výchovné instituce i pro zaměření přípravy mladých vědeckých pracovníků k rozvoji uvedených pedagogických disciplín.

Pochybnosti však často vznikají a předmětem diskuse by proto mohlo být postavení těchto disciplín v systému pedagogických věd, jejich vztah k obecné pedagogice, k teoriím vyučování jednotlivým vyučovacím předmětům apod. Tato diskuse by mohla přispět k řešení uvedených teoretických otázek s praktickými důsledky v nomenklatuře vědních oborů pro vědeckou přípravu, v řízení a plánování rozvoje pedagogických věd, v institucionálním zajištění jejich rozvoje apod.

Tyto souvislosti mám na mysli, jestliže chci ukázat problematiku rozvíjení těchto specifických pedagogických disciplín na příkladu pedagogiky I. stupně základní školy. Širší oblast pedagogiky základní školy připomínám jen proto, že pedagogika I. stupně základní školy ještě není zahrnuta v nomenklatuře pedagogických disciplín a že také v některých materiálech o specializaci pedagogů najdeme jen toto širší označení »pedagogika základní školy« (Rozhledy Čs. pedagogické společnosti, 1974, č. 1), a to ještě jen u tak malého počtu pracovníků (v ČSR 14), který by vůbec nemohl zaručit rozvoj této významné pedagogické disciplíny. K jejímu rozvoji ovšem mohou přispívat do značné míry i práce pedagogů, kteří jsou uváděni pod jinými specializacemi (např. didaktika, teorie výchovy apod.).

Řešení otázky oprávněnosti a nutnosti určité vědní disciplíny souvisí s otázkou, zda existuje oblast jevů specifická oblast objektivní reality, která má být předmětem zkoumání této disciplíny. V našem případě tedy souvisí s otázkou, zda se projevuje specifická počátečního vzdělání a výchovy v rozdílnosti od jiných oblastí vzdělání a výchovy i v rozdílnosti od jiných otázek, které se týkají téže oblasti.

Počáteční vzdělání a výchova se týká určitého stupně školy pro určitý věkový stupeň dětí. Vyznačuje se také na rozdíl od výchovy předškolní a výchovy a vzdělání na dalších stupních specifickostí úkolů, i když hranice tohoto stupně nejsou v různých školských systémech jednotně vymezeny.

Počáteční vzdělání a výchova se také týká určité fáze rozvoje dítěte, v tomto případě však jde pochopitelně nikoliv obecně o etapu počáteční vůbec, nýbrž počáteční vzhledem k povinné škole. Vývojové fáze nejsou ovšem jevem stabilním. Jejich hranice jsou pohyblivé v závislosti na podmínkách a účinnosti výchovného působení, tedy i na struktuře a efektivnosti školské soustavy.

Vzhledem k celému školskému systému mohou také být počáteční vzdělání a výchova chápány z hlediska propedeutického jako příprava pro další etapu systematického vzdělávání.

R. Więckowski vidí podstatný rozdíl mezi »počátečním vyučováním« a »vyučováním systematickým« v hierarchii výchovně vzdělávacích úkolů v obou oblastech vzdělání. V počátečním vzdělání je charakteristické pořadí: úkoly pečovatelskovýchovné, dovednostní a poznávací; v průběhu vzdělávání systematického: úkoly výchovné, poznávací a dovednostní.¹⁾

POČÁTEČNÍ VZDĚLÁNÍ A VÝCHOVA JAKO PŘEDMĚT SPECIÁLNÍ PEDAGOGICKÉ DISCIPLÍNY

Z uvedených specifických zvláštností počátečního vzdělání a výchovy vyplývá, že tvoří specifickou oblast jevů, kterou je třeba jako specifickou také zkoumat, a že je proto nutno vymezit mezi pedagogickými disciplínami specifickou disciplínu, která se má touto problematikou zabývat.

Její oblast je z hlediska »horizontálního« členění velmi široká, neboť zahrnuje problémy teorie vyučování i teorie výchovy. Z hlediska »vertikálního« členění se pak zužuje na zkoumání této problematiky jen na I. stupni školy. V rámci zkoumání problematiky I. stupně školy může tato disciplína plnit integrující funkci v tom smyslu, že zkoumá danou oblast komplexně a z hlediska systému veškeré výchovně vzdělávací činnosti na daném stupni školy.

Specifické problémy vyučování jednotlivým vyučovacím předmětům na I. stupni školy jsou pochopitelně řešeny v rámci teorií vyučování těmito předměty. I zde však existují problémy, které nelze řešit v rámci těchto teorií. Jsou to zejména problémy komplexních vyučovacích předmětů, které se na dalších stupních školy nevyskytují (elementární čtení

¹⁾ Więckowski, R.: *Nauczanie początkowe jako dziedzina wiedzy pedagogicznej*. Ruch pedagogiczny, 1974, č. 4, s. 486.

a psaní apod.). Tyto problémy lze také řešit v rámci této pedagogické disciplíny.

Právě naléhavá potřeba řešení základních otázek počátečního vzdělání a výchovy vedla v posledních desetiletích k tomu, že tuto problematiku začali zkoumat četní pedagogové. Kromě toho vznikly alespoň základní podmínky pro institucionální zajištění tohoto výzkumu zejména v souvislosti se zřizováním specifických pracovišť pro přípravu učitelů I. stupně základní školy. Tak byly vytvořeny předpoklady pro systematictější práci v této oblasti a vznikla potřeba první výsledky třídit, zpracovávat, vytvářet nové pojmosloví apod. Teprve tyto podmínky vyvolaly potřebu zabývat se i obecnými otázkami specifčnosti předmětu zkoumání nově vznikající specifické pedagogické disciplíny, jejího názvu apod.

Není náhodou, že k obdobné etapě vývoje dospěli či dospívají i pedagogové dalších socialistických zemí. Tak je možno konstatovat, že např. práce sovětského pedagoga L. V. Zankova jsou již téměř ucelenou pedagogikou počáteční školy, ačkoliv jejich autor sám je takto nenazval.

Předmětem samostatné studie učinil tuto problematiku citovaný polský pedagog Ryszard Więckowski.²⁾ Poukazuje v ní na specifčnost počátečního vyučování, na počáteční vyučování jako předmět zkoumání specifické pedagogické disciplíny, na konvenčnost názvu »počáteční vyučování« pro tuto disciplínu apod. Jde zatím o nejucelenější a velmi podnětné zpracování této problematiky, pokud jde o vymezení specifčnosti zkoumané oblasti a zdůvodnění potřeby specifické pedagogické disciplíny zkoumající tuto oblast, o její odlišení a vztah k jiným pedagogickým disciplínám apod. Sotva však lze souhlasit se ztotožněním označení předmětu zkoumání s názvem této pedagogické disciplíny. Není však snadné stanovit pro ni výstižný název. Svědčí o tom jak naše dosavadní pokusy (pedagogika národní školy, pedagogika I. stupně základní školy, pedagogika elementárního stupně, pedagogika mladšího školního věku, elementární pedagogika apod.), tak pokusy pedagogů v jiných socialistických zemích.

Souvisí to především s neustáleným označením uvedeného stupně školy, spjatým se změnami v jeho pojetí v různých historických obdobích. Ani označení elementární pedagogika není bez bližšího vysvětlení jednoznačné zejména proto, že se v posledních letech v některých zemích začíná užívat označení »elementární stupeň« pro komplexní označení institucí pro předškolní výchovu a počáteční stupeň školy.

Proto považujeme za vhodné označit tuto disciplínu tak, aby označení školského stupně, které tvoří oblast jejího zkoumání, bylo obecnější a mohlo zahrnovat i označení dříve vzniklá a často ještě užívaná, popř. i označení užívaná v jiných zemích. Těmto hlediskům nejlépe vyhovuje označení: pedagogika počátečního stupně školy. I to však může vyvolat určité námitky, je však třeba počítat s tím, že zavedení každého označení je zároveň otázkou úmluvy a vžije se v krátké době jen tehdy, je-li jednotně a důsledně užíváno.

Pedagogika počátečního stupně školy se zabývá

²⁾ Więckowski, R.: *Nauczanie początkowe jako dziedzina wiedzy pedagogicznej*. Ruch pedagogiczny, 1974, č. 4, s. 477—496.

výchovou žáků v počátečním období školní docházky s ohledem na zvláštnosti dětí mladšího školního věku.

Specifičnost předmětu zkoumání sama o sobě ještě nezaručuje rozvoj specifické pedagogické disciplíny. Ten je ovlivněn některými dalšími podmínkami. Především je to společenská naléhavost jejího dalšího rozvoje. S tím zpravidla souvisí i institucionální zajištění uvedené pedagogické disciplíny (budování výzkumných pracovišť). Tato společenská naléhavost je v současné době již nesporná. Dále je to nutnost teoretického zpracování této problematiky z hlediska potřeby studijního materiálu k přípravě кадрů pro specifickou oblast pedagogické činnosti.

Není to poprvé, co připomínám, že počet pracovníků, kteří se systematicky věnují této problematice, zdaleka neodpovídá úloze, kterou má výchova a vzdělání na I. stupni školy pro celý další rozvoj osobnosti. Nevyplyvá to zřejmě jen z nedoceníení této skutečnosti, ale zejména ze specifických problémů při získávání plné kvalifikace pro tvůrčí řešení této problematiky.

Tuto kvalifikaci získali složitou cestou někteří učitelé s dlouholetou praxí na I. stupni školy většinou studiem při zaměstnání a pak samostatnou prací většinou bez organizovaného vedení. Ojedinelou výjimkou bylo, věnoval-li se této problematice absolvent vysoké školy, na níž bylo ovšem studium zaměřeno na vyšší stupně školy. Tento stav zčásti trvá bohužel dosud.

První zkušenosti však ukazují, že právě zajišťování rozvoje pedagogiky počátečního stupně školy a přípravy učitelů pro tento stupeň na pedagogických fakultách vytváří široké zázemí v nové generaci vysokoškolsky vzdělaných učitelů tohoto stupně. Získají-li pedagogické fakulty z řad těchto učitelů, kteří se zároveň osvědčili v praxi, na jednotlivé katedry mladé specialisty pro otázky I. stupně školy, umožní to postupně vytvořit týmy pracovníků, které budou moci řešit nejen pedagogické, ale i náročné úkoly vědecké na tomto úseku.

Pro další institucionální zajištění tohoto úseku je v souvislosti s náročnějšími úkoly třeba:

Kádrově posilovat oddělení škol I. stupně ve výzkumných ústavech pedagogických k řešení metodických otázek, k přípravě učebních plánů, osnov, učebnic pro tento stupeň školy apod., v souladu s posláním resortních pracovišť.

Budovat oddělení pedagogiky (teorie vyučování) počátečního stupně školy na katedrách pedagogických fakult, a to nejen na katedrách pedagogiky, ale i českého jazyka, matematiky, výtvarné výchovy, hudební výchovy, tělesné výchovy a pracovního vyučování. Zvážit účelnost budování obdobných oddělení pro učení o přírodě a společnosti vzhledem ke komplexní povaze předmětů tohoto zaměření.

Vytvořit koordinační centrum pro koordinaci výzkumné činnosti těchto útvarů a pro účinnou dělbu práce v souvislosti s tendencí přenést těžiště plánování výzkumných úkolů z osob na pracoviště.

Využít kapacity příslušných oddělení krajských pedagogických ústavů pro rozvíjení pedagogiky I. stupně školy a pro rozvíjení vědecké činnosti vynikajících učitelů.

К УСЛОВИЯМ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИКИ НАЧАЛЬНОЙ СТУПЕНИ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

Для развития педагогического познания и для педагогической практики имеет большое значение развитие педагогических дисциплин, посвященных воспитанию и образованию в отдельных учебно-воспитательных учреждениях, в частности, на отдельных ступенях школьной системы. Однако, все еще остается открытым вопрос четкого разграничения предмета вышеупомянутых дисциплин и их места в системе педагогических наук, о чем свидетельствует пример педагогики начальной ступени основной школы.

Специфичность начального образования

и воспитания можно характеризовать как с точки зрения специфичности учреждения, так и с точки зрения соответствующей стадии развития ребенка. В соответствии с этим дается характеристика педагогики начальной ступени основной школы как педагогической дисциплины, охватывающей воспитание и образование учащихся в начальный период школьного обучения с учетом особенностей детей младшего школьного возраста. Одновременно автор подчеркивает общественную необходимость и условия дальнейшего развития этой дисциплины.

MIROSLAV KORÍNEK

CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE INITIAL STAGES OF ELEMENTARY SCHOOLS

Of great significance for the development of educational knowledge and educational practice is the development of educational branches dealing with education in the respective educational institutions, especially in the individual stages of the educational system. However, an open problem is still the delimitation of the subjects of these branches and their position in the system of educational sciences, as specified by the example of education in the initial stages of elementary schools. The specific character of the initial education can be viewed both from

the point of view of the specific character of the institution and from the point of view of the corresponding phase of the development of the child. On the basis of this the education in the initial stages of the school is considered an educational branch, dealing with the education and training of pupils in the initial period of their school attendance with regard to the particularities of children of younger school age. At the same time the social impact and conditions for its further development have been stressed.